

МИНИСТЕРСТВО ПРОСВЕЩЕНИЯ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ
Министерство образования и науки Республики Бурятия
МКУ "Закаменское РУО"
МАОУ "Цаган-Моринская СОШ"

ПРИНЯТО
на заседании
педагогического
совета
МАОУ «Цаган-
Моринская СОШ»
Протокол №1
от «26» августа
2022 г.

СОГЛАСОВАНО
Заместитель директора по
УВР

Галданова С.З.

УТВЕРЖДЕНО
Директор МАОУ
«Цаган-Моринская
СОШ»
Приказ №96 от «26»
августа 2022 г.

РАБОЧАЯ ПРОГРАММА
учебного предмета «Родная (бурятская) литература»
для обучающихся 9 класса

у. Цаган-Морин 2022 г

ТАЙЛБАРИ БЭШЭГ

«Буряад литература» гэхэн курсын ажалай программа хадаа Россиин Федерацийн хуралсалай Министерствын тогтоолнууд дээрэ үндэхэлжэ зохиогдоһон хуралсалай программа болоно:

- Федерального закона от 29.12.2012 № 273-ФЗ «Об образовании в Российской Федерации»;
- приказа Минпросвещения России от 22.03.2021 № 115 «Об утверждении Порядка организации и осуществления образовательной деятельности по основным общеобразовательным программам – образовательным программам начального общего, основного общего и среднего общего образования»;
- приказа Минпросвещения России от 18.05.2023 № 370 «Об утверждении федеральной образовательной программы основного общего образования» (далее – ФОП ООО);
- приказа Минпросвещения России от 31.05.2021 № 287 «Об утверждении федерального государственного образовательного стандарта основного общего образования» (далее – ФГОС ООО третьего поколения);
- Закона Республики Бурятия от 13.12.2013 № 240-V «Об образовании в Республике Бурятия»;
- Закона Республики Бурятия от 10 июня 1992 г. №221-XII «О языках народов Республики Бурятия» (с изменениями и дополнениями);
- Устав МАОУ «Цаган-Моринская СОШ»
- Основная образовательная программа основного общего образования МАОУ «Цаган-Моринская СОШ»

9-дэхи классай «Буряад литература» («Бэлиг» 2018 он) гэхэн ном (авторнууд С.А.Ошорова, Д.Б.Цыденов) программын ёһоор хараалагдаһан эрдэмэй, буряад хэлэнэй теориин, методикын талаар мүнөө сагта нэбтэрүүлэгдэжэ байһан эрилтэнүүдые баримталан зохиогдо.

Тус программа гүрэнэй Федеральна стандарт, Буряад Республикын хуралсалай болон эрдэм ухаанай министерствын туршалгын программа дээрэ үндэхэлэгдэнэ. Буряад дунда хургуулида түрэлхи литература хуралсалай предмет болгогдожо, үзэгдэжэ байдаг гээшэ.

Программа иимэ хубинуудһаа бүридэнэ: тайлбари бэшэг, хуралсалай-тематическа түсэб, программын байгуулга ба удха, календарно-тематическа түсэб, хурагшадай мэдэсэ шадабариин гол эрилтэнүүд, хуралсалай методическа хангалга, хабсаргалта

Буряад литература үзэлгэ болбол имагтал образоор харуулдаг дээрэхээ хурагшадые арад зондоо үнэн сэхээр хүмүүжүүлхэ хэрэгтэ тон ехэ удха шанартай.

Түрэлхи литературыын программа тематическа принципэй үндэһэн дээрэ байгуулагдаба. Эндэ арадай аман зохёолнууд, буряад литература сооһоо удхын ба байгуулалтын талаар һурагшадай ойлгосо, мэдэсэдэ таарамжатай уран һайханай зохёолнууд шэлэгдэн абтажа, тайлбарилан уншахаар, шудалан үзэхөөр хараалагдаба. Эдэ зохёолнууд хадаа түүхын үе сагтай, арад зоной үйлэ хэрэгтэй, түүхэтэй, түрүү хүнүүдэй дүрэтэй сэхэ холбоотой юм.

Россиин Федерациин һуралсалай эмхинүүдэй федеральна һуралсалай түсэбөөр буряад литературада 68 саг үгтэгдэнэ.

ПРОГРАММЫН БУРИДЭЛ

1. Оролто хэшээл.
2. XVIII-XIX зуун жэлнүүдэй буряад арадай бэшэмэл зохёолнууд
3. XX ЗУУН ЖЭЛЭЙ 1-дэхи ХАХАДАЙ БУРЯАД УРАН ЗОХЁОЛ
4. XX ЗУУН ЖЭЛЭЙ 2-дохи ХАХАДАЙ БУРЯАД УРАН ЗОХЁОЛ

ҺУРАГШАДАЙ ШАДАБАРИНУУД

Һурагшын өөрын хүгжэлтын дүнгүүд (личностные УУД):

- өөрынгөө сэдхэлэй байдал түрэл хэлэн дээрээ хэлэхэ
- оршон тойронхи байгаалиин, тиихэдэ хажуудахи хүнүүдэйнгээ байдал ойлгохо, тэдэндэ өөрынгөө хандаса, хүнүүдые дэмжэһэнээ, тэдэндэ туһалһанаа түрэл хэлэн дээрэ харуулха
- хэлэсээ баян, тодо, уран, сэбэр болгохоёо оролдохо;
- түрэл орондоо, байгаалидаа дуратай байһанаа, уг гарбалайнгаа утаһа мэдэһэнээ харуулжа шадаха;
- уншаха, харилсаха дуратай байха;
- бэшэхэ шадабаритай байха, шагнажа абаад бэшэхэ, зохёон бэшэхэ;
- сэдхэлэйнгээ байдал тухай, тиихэдэ үзэһэн юумэнүүд тухайгаа зохёон бэшэхэ;
- түрэл хэлээ шудалха эрмэлзэлтэй байха;
- өөрынгөө хэһэн ажал сэгнэжэ шадаха.

Бээ гуримшуулаад ябаха шадабари (регулятивные УУД)

- өөрөө хэшээлэй темэ хэлэхэ;
- багшатай сугтаа һуралсалай проблемнжэ асуудал яажа шийдхэхэ тухайгаа хөөрэлдэн, тусхай түсэб табиха;
- хэһэн ажалтай түсэбтэй, алгоритмын ёһотой тааруулха, зэргэсүүлхэ, ажалаа шалгаха, сэгнэхэ, зүб болгохо;

- өөрынгөө, нурагшадай ажал тусхай критеринүүдээр шалгаха, хэр зэргэ шадабаритай болообиб гэжэ элирүүлжэ нураха, критеринүүдые зохёохо.

Оршон тойрониё шудалха шадабари (познавательные УУД)

- тестээр дамжуулагдаһан мэдээсэлнүүдэй янза ойлгохо: юн тухай хэлэгдэнэб, гол удхань, идейн ямар бэ?
- олон ондоо янзын уншалга хэрэглэхэ;
- ондо ондоо түхэлтэй текстүүд сооһоо (текст, схемэ, хүсэнэг, зураг) сооһоо өөртөө мэдээсэл олохо;
- анализ, синтез хэхэ;
- шалтаан хойшолон хоёрой хоорондохи холбоо харуулха;
- бодомжолхо.

Харилсаха шадабари (коммуникативные УУД):

- Хэлэлгын зорилгоһоо дулдыдуулан өөрынгөө һанал бодол аман ба бэшэгэй хэлэн дээрэ харуулха
- хэлэхэ харилсаха зорилгоһоо үндэхэлэн, монолог, диалог хэрэглэжэ шадаха;
- өөрынгөө һанал бодол, һанамжа хэлэжэ, баталжа шадаха;
- хүнэй хэлэһые шагнаха, ойлгохо, тиин өөрынгы һанал бодол хубилгахаяа бэлэн байха;
- ажаябуулга эмхидхэхэдээ, хөөрэлдэжэ, хоорондоо хэлсэжэ, нэгэ һанал бодолдо ерэхэ, асуудалнуудые табиха.

Буряад литератураар шадабари (предметные результаты)

Нурагшад иимэ юумэнуудые мэдэхэ ёһотой:

- Үзэхэн зохёолойнгоо автор тухай, номой нэрые;
- Үзэхэн зохёолойнгоо гол үйлэнуудые (сюжет, геройнууд, тэдэнэй хоорондохи харилсаан тухай;
- портрет,пейзаж, эпитет, метафора тухай, тэдэнэй онсо янзануудые;
- программаар хараалагдаһан сээжэлдэхэ ёһотой зохёолой хэхэгүүдые ,шүлэгүүдые.

Нурагшад иимэ юумэнүүдые хэжэ шадаха ёһотой:

- уран зохёолшын зохёол соогоо бэшэхэн уран зураглалые хөөрөжэ;
- үзэжэ байһан зохёолой гол шухала үйлэнүүдые бусад олон юрын үйлэнүүдһээ илгажа;
- зохёол сохи үйлэнүүдэй болоһон шалтагааниё , сагыё, тэрэнэй хойшолонгыё элирүүлжэ;
- үзэжэ байһан зохёолой хэлэнэй уран аргуудые, байгааалин зураглалнуудые текст сооһоо илгажа;
- зохёолой геройдо оорын хэхэг,хэрэг, үйлэ, хэлэхэн һанал бодолын баримталан, характеристикэ үгэжэ;
- уран зохёол болон хрестомати сорхи текст зүбоор, тодорхойгоор уншажа; - сээжэлдэхэн зохёолоо тодоор, уранаар уншажа;

- багашаг эпическэ зохёол болоод ехэ зохёолой хэһэгүүдые тобшоор, удхадань дүтэрхыгоор, түүбэрилэн найруулан бэшэжэ;
- зохёолой герой тухай хөөрэжэ;
- багахан эпическэ зохёолой удхаар түсэб табижа;
- өөрынгөө дураар уншалан зохёол тухайгаа ханамжаяа, ойлгоһоноо өөрынхээрээ хөөрөжэ;
- уран зураашадай гоё хайхан зураг тухай ойлгоһоноо, ханамжаяа хэлэжэ;

ПРОГРАММЫН БАЙГУУЛГА БА УДХА

Оролто хэшээл. Литература, тэрэнэй хүнэй сэдхэлэй байдалда оруулдаг үүргэ. Уран зохёол – үгын уран хайхан.

XVIII-XIX зуун жэлнүүдэй буряад арадай бэшэмэл зохёолнууд. «Тобчи домуг» гэжэ бэшэмэл зохёол тухай. Буряад арад зоние гэгээрүүлхэ ажаябуулга. Александр Игумнов болон бусад гэгээрүүлэгшэд тухай.

XX ЗУУН ЖЭЛЭЙ 1-дэхи ХАХАДАЙ БУРЯАД УРАН ЗОХЁОЛ

Уянгата болон уянгата-үргэлжэлһэн зохёол. **Мүнхэ Сарьдаг** (Будажаб Цыренович Найдаков) «Саянам», «Саяандаа». **Д. Дашинимаев**ай зохёохы зам тухай. «Тоёон» гэхэн шүлэг тухай.

«Тоёон», «Мүнхэ харьдаг». Шүлэгэй ритм. **Ц.Галсанов** «Табан таанараа магтанам», «Хэнгэргэ»

XX ЗУУН ЖЭЛЭЙ 2-дохи ХАХАДАЙ БУРЯАД УРАН ЗОХЁОЛ

Д. Батожабай «Багшашни хэн бэ?» (8ч.)

Классхаа гадуур уншалга (2ч.)

М. Самбуев «Минии таабай», «Һайн даа, Урбаан таабай» гэхэн шүлэгүүд.

Н. Дамдинов «Декабристын бэһэлиг» (7ч.)

Ц.Галанов «Саран хүхы» (7ч.)

Ч.-Р. Намжилов «Арбан табанай харын толондо...» гэхэн статьятай танилсалга. «Монголой дэбтэрһээ» («Монгол ороной морид хурдан»), «Сагаан үнгэ хайхан», «Урилдаан дээрэ» шүлэгүүдэй удха болон уран аргууд. (2ч.)

Классхаа гадуур уншалга. Ш. Нимбуев «Эхын юрөөл» (1ч.)

Ц.-Д. Хамаев «Ута намарай сэсэг» (9ч.)

Классхаа гадуур уншалга. Б.Ябжанов «Эхэ шоно» (2ч.)

Д.-Д. Мункоевой намтар, зохёохы зам. «Эхэ тухай дуун». Уянгата-үргэлжэлһэн зохёол (2ч.)

М. Осодоев «Ууган хүбүүн» (6ч.).

Б. Шойдоков. «Дайсанай ара талада» (9ч.)

Б.Эрдынеев «Хазаар хара һахал» (4ч.)

Классхаа гадуур уншалга. Ц. Шагжин «Будамшуу» (1ч.)

КАЛЕНДАРНА-ТЕМАТИЧЕСКА ТҮСЭБЛЭЛГЭ

№ п/п	Төмөр	Сайр		Үзэхэ сайр
		хамта	Шалгалты н хүдэлмэри	
	Оролто хэсхэл. Литература, тэрэнэй хүнэй сэдхэлэй байдалда оруулдаг үүргэ. Уран зохёол – үгын уран найхан.	1		
	XVIII-XIX зуун жэлнүүдэй буряад арадай бэшэмэл зохёолнууд. «Тобчи домуг» гэжэ бэшэмэл зохёол тухай.	1		
	Буряад арад зониие гэгээрүүлхэ ажаябуулга. Александр Игумнов болон бусад гэгээрүүлэгшэд тухай.	1		
	Уянгата болон уянгата-үргэлжэлхэн зохёол. Мүнхэ Сарьдаг (Будажаб Цыренович Найдаков) «Саянам», «Саяандаа».	1		
	Д. Дашинимаевай зохёохы зам тухай. «Тоёон» гэхэн шүлэг тухай.	1		
	«Тоёон», «Мүнхэ Нарьдаг». Шүлэгэй ритм.	1		
	Ц.Галсанов «Табан таанараа магтанам»	1		
	«Хэнгэргэ»	1		
	Д. Батожабай «Багшашни хэн бэ?»	1		
	«Нэрээ хухаранхаар, яһаа хухара», «Түрүүшын үдэрнүүд».	1		
	«Хоёр атаман»	1		
	«Жаргал гээшэ юун гээшэб?»	1		
	«Багшашни хэн бэ?» гэхэн туужа тухай, туужын байгуулга, сюжет.	1		
	Зохёолой уран тодорхой зүйл.	1	1	
	Х/Х «Багшашни хэн бэ?» гэхэн туужаар бэшэмэл хүдэлмэри.	1		
	Кг.у.М. Самбуев «Минии таабай	1		

К.г.у.«Һайн даа, Урбаан таабай»	1		
Н. Дамдинов. «Өөрөө урдатнай энэб...» гэхэн статья. «Декабристын бэһэлиг»	1		
«Ородой флодой түүхэ бэшэгшэ» (1-дэхи бүлэг)	1		
«Сибирийн нүхэн хаалгануудаар» (2-дохи хуби)	1		
«Сэлэнгэ мүрэнэй эрьедэ» (3-дахи бүлэг)	1		
«Декабристын бэһэлиг» гэхэн шүлэглэмэл драма тухай.	1		
Шүлэглэмэл зүжэг зохёол.	1		
Х/Х «Декабристын бэһэлиг» гэхэн зохёолоор бэшэмэл хүдэлмэри.	1		
Ц.Галанов «Саран хүхы» (7 саг) 1, 2-дохи бүлэгүүд.	1		
«Саран хүхы» (3-6 бүлэгүүд).	1		
«Саран хүхы» (7-10-дахи бүлэгүүд).	1		
«Саран хүхы» (11-12-дохи бүлэгүүд).	1	1	
«Саран хүхы» гэхэн туужа тухай.	1		
Арадай аман үгэ уран зохёол соо.	1		
Х/Х «Саран хүхы» гэхэн зохёолоор бэшэмэл хүдэлмэри.	1		
Ч.-Р. Намжилов «Арбан табанай һарын толондо...» гэхэн статьятай танилсалга. «Монголой дэбтэрһээ» («Монгол ороной морид хурдан»)	1		
«Сагаан үнгэ һайхан», «Урилдаан дээрэ» шүлэгүүдэй удха болон уран аргууд.	1		
Классһаа гадуур уншалга. Ш. Нимбуев «Эхын юрөөл».	1		
Ц.-Д. Хамаев «Ута намарай сэсэг» (9саг) (1-дэхи бүлэг)	1		
«Ута намарай сэсэг» (2-3-дахи бүлэгүүд)	1		

«Ута намарай сэсэг» (4-5-дахи бүлэгүүд)	1		
«Ута намарай сэсэг» (6-дахи бүлэг)	1		
«Ута намарай сэсэг» (7-дохи бүлэг)	1		
Бухаади үбгэнэй дүрэ. Хүн ба байгаали.	1		
Туужын байгуулга, сюжет.	1	1	
Х/Х «Ута намарай сэсэг» гэхэн зохёолоор бэшэмэл хүдэлмэри.	1		
Классчаа гадуур уншалга. Б.Ябжанов «Эхэ шоно»	1		
Д.-Д. Мункоевой намтар, зохёохы зам. «Эхэ тухай дуун».	1		
Уянгата-үргэлжэлхэн зохёол	1		
М. Осодоев «Ууган хүбүүн» (6ч.). «Эдирхэг хаһа» гэхэн бүлэг	1		
«Бүхэ барилдаан», «Уулзалга» гэхэн бүлэгүүд.	1		
«Түрэл нютагһаа холо» гэхэн бүлэг.	1		
«Баатарай нэрые мүнхэлхэн бэшэгүүд» гэхэн бүлэг.	1		
«Ууган хүбүүн» (тобшолол). Владимир Бильдушкиновой дүрэ.	1	1	
Х/Х «Ууган хүбүүн» гэхэн зохёолоор бэшэмэл хүдэлмэри.	1		
Б. Шойдоков. «Дайсанай ара талада» романай 1-дэхи бүлэгэй 1-дэхи хэһэг. Уран зохёолшын намтар болон зохёохы зам (9ч.)	1		
«Дайсанай ара талада» романай 1-дэхи бүлэгэй 2-3-дахи хэһэгүүд.	1		
«Дайсанай ара талада» романай 2-дохи бүлэгэй 1,4-дэхи хэһэгүүд.	1		
«Дайсанай ара талада» романай 3-дахи бүлэг.	1		
«Дайсанай ара талада» романай 5-7-дохи бүлэгүүд.	1		
«Дайсанай ара талада» романай 8-9-дэхи бүлэгүүд.	1		
«Дайсанай ара талада» романай 10-	1		

	12-дохи бүлэгүүд.			
	«Дайсанай ара талада» романай 13-15-дахи бүлэгүүд.	1		
	«Дайсанай ара талада» романай 16-17-дохи бүлэгүүд. Роман тухай ойлгосо.	1	1	
	Б.Эрдынеев «Хазаар хара хахал» (комеди). 1-дэхи үйлэ. (4ч.)	1		
	«Хазаар хара хахал» 2-дохи үйлэ.	1		
	Классчаа гадуур уншалга. Ц. Шагжин «Будамшуу».	1		
		63	5	68

БАГШЫН ХЭРЭГЛЭХЭ МЕТОДИЧЕСКА ЛИТЕРАТУРА

1. С.А. Ошорова, Д.Б. Цыденов «Буряад литература» Нуралсалай ном – хрестоматии 1-2-дохи хубинууд, Улан-Удэ, ГБУ РЦ «Бэлиг», 2016 он.
2. Б.Д. Цыренов, Б.К. Ширапов, Б.Б. Шойнжонов «Нуралсалай заатагуй мэдэхэ үгэнүүдэй нөөсэ», Улан-Удэ, ГБУ РЦ «Бэлиг», 2016 он.
3. Б.Д. Цырендоржиева «Комплексный анализ текста», учебно – методическое пособие. Улан-Удэ, издательство БГУ, 2016 г.
4. «Буряад нургуулийн программа», 5-11 классууд.составитель: С.Ж. Балданов - Улан –Удэ: «Бэлиг», 2009 г.
5. С.Г. Осорова. «Мүнөө үеын буряад уран зохоол» (XX зуун жэлэй һүүл – XXI зуун жэлэй эхин). Хрестомати. – Улаан-Үдэ: «Бэлиг» хэблэл, 2010 он.

НУРАГШАДАЙ ХЭРЭГЛЭХЭ ЛИТЕРАТУРА

1. С.А. Ошорова, Д.Б. Цыденов «Буряад литература» Нуралсалай ном – хрестоматии 1-2-дохи хубинууд, Улан-Удэ, ГБУ РЦ «Бэлиг», 2016 он.
2. Б.Д. Цыренов, Б.К. Ширапов, Б.Б. Шойнжонов «Нуралсалай заатагуй мэдэхэ үгэнүүдэй нөөсэ», ГБУ РЦ «Бэлиг», 2016 он.
3. Л.Ц. Халхарова. XX зуун жэлэй эхин үеын буряад уран зохоол: хрестомати – Улаан-Үдэ: «Бэлиг» хэблэл, 2009 он.
4. С.Г. Осорова. «Мүнөө үеын буряад уран зохоол» (XX зуун жэлэй һүүл – XXI зуун жэлэй эхин). Хрестомати. – Улаан-Үдэ: «Бэлиг» хэблэл, 2010 он.
5. «Мүнгэн дуһалнууд» 9-11 классууд «Электронная книга бурятской литературы».